

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ПРАВО ЄС І ФОРМУВАННЯ ОЗНАК "НАДНАЦІОНАЛЬНОСТІ"

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття рівня вищої освіти "бакалавр"

Виконала студентка IV курсу 12-481 групи
Спеціальності: 293 "Міжнародне право"
Освітньо-професійної програми
"Міжнародне право"

Степанець Вікторія Сергіївна

Керівник :**к.ф.н.,доц. Задорожня Н.О.**

Рецензент: доцентка кафедри
професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету ОДУВС,
к.ю.н.,Новікова М.М.

Херсон-2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Право Євросоюзу як регіональна міждержавна правова система	7
1.1 Система європейського права: поняття та зміст.....	7
1.2 Європейське право як засіб європейської правової інтеграції.....	13
РОЗДІЛ 2. Поняття "наднаціональності" в праві Євросоюзу	22
2.1 "Наднаціональність" як правова категорія	22
2.2 Вплив права ЄС на національні правові системи держав - членів.....	26
ВИСНОВКИ	31
СПИСОК	ВИКОРИСТАНИХ
ДЖЕРЕЛ	35

ВСТУП

Актуальність теми. Право ЄС - це особлива міжнародна правова система, норми якої регулюють суспільні відносини, мають вагомий вплив, та складаються в ході інтеграційних процесів в рамках Європейського Союзу. Характерною особливістю ЄС, як міжнародної організації, є те, що Європейський Союз має чітко визначену і високорозвинену законодавчу функцію, що значною мірою є результатом концепції міжнародної наднаціональної організації, яка створює власний правовий порядок. Концепція міжнародної наднаціональної організації (або організації міжнародної інтеграції) була повністю реалізована у діяльності Європейських Співтовариств. Завдяки законодавству Співтовариства, а потім і Союзу, сьогодні створена система правових норм, яку можна визначити як право ЄС або правова система ЄС.

Наднаціональність права ЄС зумовлена його характерними особливостями, що закріплені в установчих документах, договорах організації, існує окремо незалежно від національного та міжнародного права, існує поряд з ними.

Насамперед, це єдина правова система, що має вищу сферу впливу на національні правові системи держав-членів. Органи правової системи ЄС наділені такою компетенцією, як верховенство нормативно-правових актів, що зобов'язує держави-члени ЄС застосовувати ці нормативно-правові акти без додаткової ратифікації в національно-правову систему держави. Пріоритет права ЄС закріплений в його установчих документах та впроваджується до держав шляхом певних норм під час вступу до ЄС. Практикою Суду Європейських співтовариств було вироблено ефективні принципи, загальні для всіх країн. Це також відзначало важливість ЄС як наддержавного регулятора відносин та становища держав на світовій арені. Аналогів співвідношення правової системи ЄС та інших міжнародних організацій

не існує. Пряма дія права ЄС відображається у всіх правових системах держав-членів через тлумачення Судом ЄС норм, що не підлягають сумніву. Саме наднаціональність зумовлює єдиний світовий правопорядок, підконтрольний лише системі ЄС. Правопорядок ЄС слугує цілю інтеграції та є результатом впливу на внутрішньо-державне право. Дану тему досліджували такі вчені, як: М. Каплан, Т. Парсонс, С. Калинин, І. Яковюк, Н. Лоренц, М. Бірюков, В. Василенко, М. Костенко, І. Хохлов та багато інших. Питання "наднаціональності" відображені в працях іноземних вчених П.Хей та Дж. Кунц.

Метою кваліфікаційної роботи є розкриття особливості європейської правової системи як міждержавної регіональної системи.

Для досягнення мети поставлено наступні завдання:

1. Проаналізувати зміст поняття європейська правова система.
2. Охарактеризувати правову інтеграцію в рамках Європейського Союзу.
3. Розкрити зміст поняття «наднаціональність» як правової категорії.
4. Проаналізувати вплив права ЄС на національні правові системи держав членів.

Предметом дослідження є особливості правової системи ЄС та вплив права ЄС на національні правові системи держав-членів ЄС.

Об'єкт роботи становлять правовідносини, що сформувалися в процесі створення європейського права.

Для досягнення мети дослідження було використано такі **методи** :

- формально-логічний метод залучено при аналізі поняття та характеристиці системи права ЄС;
- метод аналізу дав можливість розкрити зміст правової інтеграції;

- порівняльно-правовий метод використано для характеристики рис наднаціональності в праві ЄС як регіональної міждержавної правової системи;

Структура кваліфікаційної роботи : робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ПРАВО ЄВРОСОЮЗУ ЯК РЕГІОНАЛЬНА МІЖДЕРЖАВНА ПРАВОВА СИСТЕМА

1.1 Система європейського права: поняття та зміст

Розвиток країн, інтеграційні процеси, спеціалізація виробництва та багато іншого слугували вагомим чинником створення єдиного простору консолідації з власною владою, приписами та нормами. Створенню Європейського Союзу відповідає значна кількість подій та об'єднань, що слугували першоосновою його існування. Науковці на сьогодні досліджують історію створення ЄС та виокремлюють головні події в створенні ЄС: утворення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), спільний ринок-Європейське економічне співтовариство, Євроатом, Європейську Асоціацію Вільної Торгівлі (ЄАВТ). Всі інтеграційні процеси відігравали важливу роль в становленні ЄС ,отже і в становленні його права [1, с. 61].

Право Європейського Союзу- унікальний та складний феномен в правовій системі, який склався в ході розвитку ЄС. Право Європейського Союзу є специфічним правопорядком, правовою системою, яка утворилася в результаті поєднання міжнародного права і внутрішньодержавного права держав-членів Європейського Союзу. Як особливість право ЄС володіє самостійними ,незалежними джерелами , принципами та нормами. Автономність права Європейського Союзу підтверджена рядом рішень Суду Європейських співтовариств. Маючи інтеграційний характер, європейське право закріплює єдині правила поведінки громадян та організацій в різних сферах існування, цим самим підтверджує свою автономність та значимість. Європейське право покладає юридичну основу для «союзу народів Європи», охоплюючи не

лише інтеграційні установи, а й систему захисту прав людини, що складається в процесі інтеграції [2, с.61].

Термін «право Європейського Союзу» почали вживати з початку 1990-х р. а саме з появою Європейського Союзу. До цього правовий масив, що склався, визначався як «право Європейських співтовариств», «право Європейського співтовариства», хоча останні поняття нерівнозначні до поняття «право Європейського Союзу». Вчені розглядають поняття «право Європейського Союзу» відносно ширшого поняття «європейське право», яке використовується в вузькому сенсі.

О.В. Стрельцова умовно виділяє чотири підходи до розуміння європейського права: " В рамках першого підходу терміном «європейське право» позначається сукупність юридичних норм, які утворюються і діють в рамках правових систем європейських держав. Прихильники другого підходу під європейським правом розуміють систему правових норм, які регулюють суспільні відносини в рамках Європейського Союзу (ЄС), тобто європейське право і право ЄС розглядаються ними як тотожні, синонімічні поняття. " [3, с. 200].

Поняття європейське право розглядається більшістю науковців в різних аспектах та сферах використання. Як правило, використання терміну пов'язано з участю держав в європейських міжнародних організаціях і об'єднаннях. Їх членство в організації відповідає використанню та застосуванню права не лише внутрішньодержавного, а й так званого права Європейського Союзу. Хоча сам термін, як такий, не є закріплений у документах, але він зустрічається у джерелах, які становлять основу права та діяльності організації, це установчі документи, міжнародні договори, угоди. Відносно нормативно правових актів, що регулюють діяльність союзу можна чітко виокремити особливості його правової системи, що зумовлює становлення самостійного права ЄС.

Щодо наступних підходів, які виділяє О.В. Стрельцова, це: " У своєму третьому значенні європейське право розуміється як частина міжнародного права, його регіональна підсистема. В рамках цього підходу до європейського права відносять: по-перше, договірне право європейських держав (тут термін «європейське право» використовується для позначення сукупності всіх міжнародно-правових норм, які містяться у двосторонніх і багатосторонніх договорах, укладених між державами Європи з різних питань). По-друге, право всіх європейських регіональних міжнародних організацій. В рамках четвертого підходу під європейським правом розуміється сукупність правових норм, які спільні для всіх або принаймні більшості європейських держав і народів. "[3 , с.202].

Європейське право у такому підході виступає як спільне право Європи, так мовити, "загальноєвропейське право" . Всупереч національному праву окремих держав або міжнародному праву, що діють на універсальному рівні , право ЄС має ширшу сферу впливу та самостійний, незалежний підхід до регулювання міжнародних та внутрішньодержавних подій на світовій арені.

Кожен з наведених підходів відображає поняття та особливості європейського права та вказує на його головні ознаки:

- правові норми, породжені інтеграційними процесами;
- універсальний характер;
- власна інституційність, системність правових норм;
- самостійність права, що функціонує поряд з національною системою, породжуючи наднаціональний характер європейського права;
- "особливий правопорядок", що відповідає змінам в світі;
- відображення внутрішньодержавного права в поєднанні з міжнародним [4, с.283]

Становлення системи європейського права охоплює тривалий час, який до сьогодні знаходить нові сфери та засоби застосування, розвиток в

різних аспектах, збільшуючи та покращуючи свою діяльність та свою значимість. Система європейського права, насамперед, це відображення роботи організації та застосування її норм та положень, які протягом діяльності покращувались та утворювали певні «сходи» на шляху становлення системи. Значне місце в утворенні системи відводять джерелам європейського права, адже саме вони були найперші покладені в основу системи на базі них функціонувала організація. Первинними джерелами та базою всієї діяльності є установчі договори, в яких, перш за все, закріплюються основи європейського права. Головні з них: Договір про Європейське Співтовариство вугілля та сталі 1951 р., Договір про Європейське Співтовариство з атомної енергії 1957 р. Договір про Конвенція про деякі спільні для Європейських Співтовариств інститути 1957 р. Європейське Економічне Співтовариство 1957 р., Договір про Об'єднання 1965 р.; Єдиний Європейський Акт 1986 р., Амстердамський Договір 1997 р., Договір про ЄС 1992 р., Ніццький договір 2003 р., Лісабонський Договір 2009 р. Бюджетні Угоди 1970 та 1975 рр., Акти Вступу 1972 р. (Данії, Великобританії, Ірландії), 1979 р. (Греції), 1985 р. (Португалії, Іспанії), 1994 р. (Австрії, Фінляндії та Швеції), 2003 р. (Естонії, Кіпру, Латвії, Литви, Мальти, Польщі, Словенії, Словаччини, Угорщини та Чеської Республіки), 2007 р. (Болгарії та Румунії). [32, с. 111].

Разом з міжнародними угодами та договорами між країнами складається «скелет» системи європейського права. Саме на основі цього забезпечує свою діяльність система права Європейського Союзу. Значне місце відводять вторинному законодавству, а саме регламентам, директивам, рекомендаціям, рішенням та висновкам Європейського Суду. Інституції ЄС утворюють важливі принципи діяльності які також відносяться до системи. Значне місце займає Європейський Суд з прав людини. Документи не лише встановлюють основні засади діяльності ЄС та

правопорядку, також вони мають переважну силу серед інших нормативно правових актів.

Згідно з Ст. 288 Договору про діяльність ЄС встановлюється, що "...регламенти є обов'язковими для виконання в усій своїй повноті та застосовуються безпосередньо в усіх державах-членах." Це вказує на те, що вони мають вищу юридичну силу і можуть застосовуватись без подальшої імплементації в внутрішнє законодавство держав-членів. В цій статі також містяться положення щодо інших видів вторинного законодавства. В ст. 288 Договору про діяльність ЄС закріплено, що "...директиви є обов'язковими щодо кінцевого результату, який вони мають досягти, та щодо держав-членів, до яких вони адресовані." Зазвичай вони є основним шляхом відповідності національного законодавства держав-членів до європейського законодавства. За певних умов Європейський Суд визначає пряму дію нормативно-правових актів без імплементації в національне законодавство[31, с. 127].

Важливо зазначити, що цілісними джерелами системи права Європейського Союзу є лише угоди укладені союзом як самостійним суб'єктом права. Угоди держав-членів, укладені між собою без участі ЄС, не є джерелом права.

Європейське право, як зазначено вище, має свою систему, яка має правову основу: договори про заснування ЄС, правові джерела, автономні правові норми та їх взаємодії з національними правовими системами. З цього питання Судом ЄС було виведено два висновки, що мають принципове значення :

- система європейського права має особливу структуру права та її інтеграцію в правові системи держав-членів, несе обов'язковий характер для їх судових систем.

- норми європейського права застосовуються як до людей з певних країн, так і до самих держав.

На основі цих рішень утворена система права Європейського Союзу, норми якої є рівними та обов'язковими до дотримання, незалежно від того юридична чи фізична особа або держава [5, с.48].

Зміст європейського права закріплює певні загальні правила, юридичні-норми, що містять вимоги до поведінки, діяльності і т. д. Важливе місце займають норми-принципи, вони мають загальний правовий режим, зазвичай є договірними, багатосторонніми, безстроковими, імперативними, тобто мають вищу юридичну силу і є загальнообов'язковими. Принципи права ЄС визначають суть, зміст та порядок застосування норм системи права ЄС, вони мають установчий характер. Можуть бути схожими на принципи міжнародного або внутрішнього державного права та більшість з них мають особливе юридичне підґрунтя. Принципи права Європейського Союзу зафіксовані в установчих договорах, а також в рішеннях Європейського Суду. Саме останньому належить вирішальна роль в утворенні чіткої класифікації принципів права ЄС. Суд встановив і закріпив у своїх рішеннях основні базисні умови, на яких повинна функціонувати і розвиватися правова система ЄС [9].

Принципи права ЄС включають дві групи: принципи, що визначають юридичну силу норм і джерел права ЄС, їх співвідношення з національним правом держав-членів і загальні принципи права. Їх також розділяють за сферою дії та призначенням. Наведемо декілька груп принципів за ознаками:

-Принцип верховенства права ЄС означає, що правові норми, що входять в право, мають пріоритет перед правилами, закріпленими в законодавстві держав-членів. Ним охоплюються як установчі договори ЄС (будучи міжнародними договорами, вони відповідно до конституцій країн ЄС, як і більшості інших країн світу, мають вищу юридичну силу в

порівнянні з актами внутрішнього права), а й всі інші законодавчі акти ЄС (регламенти, директиви, постанови), і вони мають на території кожної країни вищу юридичну силу, навіть якщо відповідна країна голосувала проти ухвалення даного документа.

-Принцип прямої дії права ЄС, як і принцип верховенства права, в найбільш повній послідовній формі встановлено рішеннями Європейського Суду. Даний принцип є головною відмінністю права ЄС від міжнародного права, норми якого регулюють, насамперед, відносини держав і міжнародних організацій [6,с.64].

Регламенти, прийняті інститутами ЄС, є актами прямої дії: з моменту затвердження Європейською комісією, Радою спільно з Європарламентом і вступу в силу будь-якого регламенту ЄС, положення, що містяться в ньому, стають безпосередньо чинним правом на всій території Європейського Союзу, обов'язковим як для держав-членів, так і для індивідумів.

-Загальні принципи – основоположні норми правового регулювання діють у всіх сферах діяльності Союзу, наявні і в інших правових системах держав (принцип рівності, принцип правової визначеності, принцип субсидіарності та пропорційності, принцип охорони та захисту основоположних прав та свобод людини).

- Спеціальні принципи що діють в межах певних галузей, сфер діяльності, відповідно регулюють їх.

-Принципи діяльності відповідно визначають компетенцію та порядок її реалізації ЄС [14].

1.2 Європейське право як засіб європейської правової інтеграції

Правова інтеграція пояснюється як певний послідовний процес соціального та правового розвитку, який діє за допомогою використання правових форм і створення якісної однакової правової основи. Це об'єднання правових, соціальних, інформаційних,

економічних, політичних систем у єдину «ідеальну» сформовану систему вищого рівня, підтримання її цілісності та єдності. Поняття «інтеграція» має подвійне значення, як вважає Т. Парсонс: воно означає певний рівень «сумісності компонентів системи», і в той же час «підтримка умов, які зберігають специфічність системи по відношенню до її оточення».

Визначення інтеграції М.Капланом більш спрощене: інтеграція, на його думку, має місце при об'єднанні двох або кількох одиниць в ціле, а також «при поглинанні однією системою інших». Інтеграція в міжнародному праві виявляється в певному значенні своєрідною мірою «системності»: група держав може розглядатися як інтегрований комплекс тоді, коли вона починає функціонувати як одна система [7,с.64].

Європейська інтеграція - складний багатофункціональний процес промислової, економічної, політичної, правової, соціальної і культурної сфери існування, діяльності, об'єднання та змін європейських держав. Європейська інтеграція в першу чергу склалася через формування Європейського Союзу і його політичну діяльність, що слугувало створенню нормативно-правових актів, певних приписів і, головне, правової системи. Правова інтеграція ЄС спрямована на покращення та підвищення становища держав та їх правових систем в цілому, Здійснюється державою в межах своєї території, направлена на підвищення ефективності національної правової системи, якості функціонування окремих органів [8,с. 4].

Правова інтеграція відбувається не лінійно, спрямовуючись на один об'єкт, а відносно до всіх особливостей кожного елемента правової системи. Під час правової інтеграції йде підвищення та покращення рівня функціонування правової системи за рахунок налагодження кожного з процесів, відповідно елементів системи, а не на поверхні. В процесі інтеграції використовують різні методи, надані Європейським Союзом, що підвищують ступінь інтеграції. Розвиток інтеграційних процесів є найважливішою характеристикою сучасної світової системи, адже саме вона є прикладом рівня розвитку якості в системі права. Велику історію має процес правової інтеграції європейського права. Він охопив весь час від початку утворення Європейського Союзу 1948р. й до сьогодні [30, с. 46].

Європейська інтеграція є особливим процесом, її можна поділити на наступні етапи:

- 1-зона вільної торгівлі;
- 2 - митний союз;
- 3- єдиний внутрішній ринок;
- 4-економічний і валютний союз.

Значення першого етапу полягає в тому що скасуваються мита, квоти, обмеження у торгівлі між державами-учасниками, захист їх автономії у митній і торгівельній діяльності відносно інших країн. Початком цього етапу вважають реалізацію плану Маршалла (план допомоги економіці). У квітні 1948 р. Була створена Організація європейського економічного співробітництва (ОЄЕС), через два роки організацію доповнили Європейським платіжним союзом (ЄПС), який згодом у 1961 р. замінили на Організацію економічного співробітництва і розвитку (ОЄСР). Далі було утворення 25 березня 1957 р. Європейського Економічного Співтовариства ("Спільний ринок") і

Європейського співтовариства по атомній енергетиці (ЕСАЕ), або “Євроатом”, що також було закріплено Римським договором 1957 р.

Другий етап полягає у встановленні загальних зовнішніх митних тарифів і створення та використання єдиної торгівельної політики відносно інших держав(Брюсельський договір 1965 р.).

Митний союз був третім етапом інтеграції. Він полягає в утворенні заходів, які зумовлюють вільний рух послуг, капіталів, використання іноземної освіти та робочої сили. Такі положення встановлені в Єдиному Європейському акті 1986 р., Маастрихтській угоді про створення Європейського Співтовариства 1992 р.

Четвертий етап полягає в утворенні Єдиного внутрішнього ринку , відповідності та інтеграції економічного становища держав-учасниць на основі встановлення універсальних рішень і контролю над їх виконанням. Рішення щодо заміни національних валют єдиною, встановленою для всіх держав-учасниць.Така грошова політика значно об'єднувала держви в економічному аспекті. Такі положення закріплено в Ніццькому договорі 2001р. та Лісабонському договорі 2007 р.[30, с.50]

Європейська інтеграція - це не тільки об'єднання країн в союз, це ще й спроба об'єднання великої різноманітності політичних, економічних, соціальних теорій в єдину, цілісну систему з високим рівнем розвитку. Процес європейської інтеграції значно розширив право голосу іноземців. Таким чином,за положенням Маастрихтського договору 1992 року громадянам Європейського Союзу було надано право голосу на місцевих виборах. Певні з держав-членів (Бельгія, Люксембург, Литва і Словенія) з тих пір надали право голосу всім іноземним членам. Так вже було в Данії, Фінляндії, Нідерландах і Швеції. Це слугує прикладом та привілегією для більшості країн, що є членами Союзу, а також для тих, хто тільки прагнуть стати ними [28].

Крім того право голосу і право на участь надається громадянам Північного паспортного союзу за допомогою двосторонніх договорів (наприклад, між Норвегією і Іспанією або між Португалією і Бразилією, Кабо-Верде, Ісландією, Норвегією, Уругваєм, Венесуелою, Чилі та Аргентиною.) або без них (наприклад, Ірландія і Великобританія). В межах ЄС Ісландія і Норвегія також надають право голосу всім державам -членам. Європейський Союз має угоди про безвізовий режим з деякими європейськими країнами, що не входять в ЄС і обговорює такі угоди з іншими; Вірменія, Молдова. Ірландія підтримує незалежну візову політику в ЄС, саме вона дає змогу розширити світобачення та підтримувати можливість використання права на вільне пересування. ЄС заохочує людей до подорожей між країнами безвізового режиму, цим самим підвищує рівень розвитку туризму в державах [19,с. 44].

Ю. Шемшученко зазначає, що процес інтеграції правових систем пов'язаний з питанням постійних змін державно-правового простору і проблемою глобалізації. Найбільш повно розкриває процес правової інтеграції термін «гармонізація законодавства». Визначення є універсальним, найбільш загальним та широким , об'єднує всі наступні визначення,що використовуються для пояснення окремих аспектів правової інтеграції та їх характеристики. В свою чергу, гармонізація законодавства-процес узгодженості, взаємовідповідності, збалансованості правових систем у межах відповідного правового простору. Спрямовується на зниження суперечностей в світовому співтоваристві між існуючими правовими системами, а саме їх базовими принципами та правовими концепціями та джерелами, внутрішньою структурою правотворчого процесу [26, с.42]

Однією з цілей інтеграції є створення єдиної міждержавної системи на світовій арені .Глобальна правова система буде домінуючою в світі та буде поєднувати головні правові аспекти та цілі, встановлюючи загальні

принципи для всіх правових систем, сприяючи їх відповідності та покращенню. Характер доміантності правової системи ЄС дає змогу реалізовувати загальні міжнародні норми та правила поведінки для всіх акторів міжнародної арени. Насамперед інтеграція "ЄС відбувається за допомогою незалежних наднаціональних інституцій (Європейська комісія, Рада Європейського Союзу, Європейський Суд ...)

В свою чергу їх рішення мають значний домінуючий наднаціональний характер за допомогою законодавчих актів, рекомендацій, положень, рішень суду. Правова система збагачується основними положеннями, які в подальшому є невід'ємними на світовій арені, а саме на шляху до вступу відповідних країн та їх систем до європейського простору. Вона виступає як зразок для всіх держав і має вплив на всіх міжнародних акторів, забезпечуючи загальні стандарти поведінки, норми та правила існування. Демократія та верховенство закону-провідний шлях правової системи ЄС [16, с. 12].

Головним елементом євроінтеграції України є відповідність держави європейським критеріям, досягнення певного розвитку економіки, рівня відповідності, узгодженості українського законодавства з правовими нормами Європейського Союзу . Зближення законодавства України із сучасною європейською системою права забезпечить розвиток держави у всіх сферах життя громадян(соціальна, економічна, політична), а в рамках Євросоюзу забезпечить поступове зростання рівня життя громадян. Правовою основою європейської інтеграції України є Угода про партнерство та співробітництво між ЄС та нашою державою від 14 червня 1994р. [12].

Саме вона дала початок вирішенню багатьох питань політичного, економічного, соціального характеру. З цієї дати починається саме планування Україною вступу до ЄС. Одними з перших кроків стало створення міжнародно - правових документів за участю України,

укладення угод з різних галузевих питань, згідно за якими саме здійснювалось партнерство України і ЄС. Наступним кроком вступу України до асоціації є участь її в програмі «Східного партнерства». На шляху переговорів Україною з ЄС всі відносини регулюються "Порядком денним асоціації між Україною та ЄС". Відносини, що складаються на шляху до партнерства, регулюються Політикою Європейського сусідства. Ця політика направлена на покращення та підвищення рівня відносин з східними країнами. Значним кроком на шляху України до ЄС була ухвалена та укладена Угода про асоціацію між Україною та ЄС на заміну Угоди про партнерство. Переговори щодо тексту угоди були розпочаті у березні 2007 року. 2008 року сторони тільки узгодили назву майбутньої угоди, започаткували розгляд положень та умов угоди. Листопад 2011 року в Брюсселі сторони завершили переговори щодо всіх положень та умов, ухвалили текст Угоди про асоціацію. Парафування її відбулось за участю глав переговорних делегацій 2012 року. Підписання угоди Україною та ЄС відбувалось в два етапи :

1) 21 березня 2014 р. від час саміту Україна- ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт саміту. Загалом, підписані положення визначали загальні принципи, реформи, щодо політичного співробітництва та конвертація у сфері зовнішньої безпеки. На цьому саміті також була визначена умова щодо виконання Україною Ст.8 Угоди, стосовно ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998р. Саме вона передбачала внесення відповідних, політичних змін в Конституції України

2) 27 червня 2014р. На засіданні Ради ЄС Президентом України головами держав-Членів ЄС та керівництвом союзу було підписано економічну частину угоди. Закріплено положення щодо питань

торгівлі, фінансового та галузевого співробітництва, свободи та безпеки [33].

Визначною датою в історію шляху України до ЄС є саме 16 вересня 2014 р., день коли Верховна Рада України ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. В 2017 році угода набула повної чинності, і почала свій відлік виконання, термін дії угоди є необмеженим, а план її виконання передбачений на 5 років. Головними елементами угоди стали умови відповідності належного виконання всіх положень та досягнення поставлених цілей. Зі сторони України відповідним за це за постановою КМУ є Урядовий офіс. Зі сторони ЄС було створено Групу Європейської Комісії з підтримки України, її діяльність функції та завдання визначені в Порядку Денному асоціації Україна-ЄС [34].

Ключовими напрямками реалізації угоди встановив зміцнення миру та міжнародного правосуддя, спільну політику безпеки та оборони її контроль, утворення регіональної економічної стабільності, насамперед, через підвищення умов життя населення, ринку праці та економіки. Текст угоди направлений на всі сфери життя, приведення їх у відповідність кращих європейських та міжнародних стандартів, ефективне досягнення відповідного рівня України до членства в Європейському Союзі. Умовами за текстом угоди було створення Зони Вільної Торгівлі, за якою передбачено суттєві зміни, а саме усунення квот, тарифів, урегулювання нормативно-правової бази щодо осіб, послуг та капіталу. Її реалізація передбачає довгий термін, але результат того вартий. Європейський простір дає багато можливостей для реалізації та підвищення рівня країни, але для вступу в нього він має певні вимоги, саме Угода про асоціацію закріплює їх. На базі угоди було утворено План дій Україна-ЄС, як основний інструмент реалізації Європейської політики сусідства на національному рівні.

У 2008 році першими відображення знайшло спрощене оформлення візи , з кінцевою вимогою досягнення безвізового режиму. В цьому ж році Україна вступила до СОТ, з метою подальшого розвитку європейських торговельних відносин, шлях до глибокої та всебічної торгівлі та реалізацію вільної торгівлі [20,с. 6].

У ЄС діє єдиний ринок, який також забезпечує інтеграцію держав в єдину систему. На його основі утворено стандартизовану відповідну систему законів, що є обов'язковими для всіх держав- членів

та всіх, хто прагне ними стати. Так звана Шенгенська зона забезпечує вільний рух людей, товарів ,послуг та капіталу, підтримання спільної всесвітньої торгової політики. Зона передбачає переміщення осіб без вимоги прикордонного контролю в рамках ЄС,реалізацію основоположного права свободу пересування згідно 4 протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [35].

РОЗДІЛ 2

ПОНЯТТЯ "НАДНАЦІОНАЛЬНОСТІ" В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1 «Наднаціональність» як правова категорія

Наднаціональність в правовому аспекті розуміння означає характеристику міжнародної організації, що насамперед полягає в її волевиявленні та незалежності в досягненні поставлених цілей. Тобто, має змогу приймати рішення обов'язкового характеру відповідно до встановленої процедури, визначеної державами-членами, не враховуючи на згоду зацікавленої сторони. Термін "наднаціональність" часто замінюють на «наддержавність». Тотожне поняття полягає в ознаці домінування над іншими акторами міжнародних відносин в певній системі, яка має сильнішу структуру та владу незалежно від інших суб'єктів [15,с.21].

Наддержавність виникає в процесі реалізації цілей та досягненні поставлених завдань міжнародної організації, що закріплено в її установчих документах та міжнародних договорах організації. Для пояснення концепції наднаціональності використовують опис міжнародної організації ЄС. Ця організація має всі особливості наднаціональної, діяльність якої поширюється на держав-членів та всіх суб'єктів міжнародного права. Характерною особливістю є те, що організація забезпечує міжнародні вибори, котрі виходять за межі політичної інтеграції, зазвичай надається міжнародною угодою. Система права ЄС має владний характер глобального аспекту, її органи мають відносно такий же рівень впливу, що є незалежним відповідно до інших держав та організацій. Її наднаціональність поширюється на сферу економічних, політичних, правових аспектів які, відповідно до установчого договору, належать до їх компетенції. Європейське право,

як наука є системою знань про правове регулювання суспільних відносин щодо створення, діяльності та існування Європейського Союзу. Як галузь, досить широко та динамічно розвивається, поєднуючи в собі багато понять, які мають безпосереднє відношення до національних систем держав-членів та впливу на їх законодавство [29, с 154].

Одним з таких понять є термін «наднаціональність», котрий з'явився після створення Європейського співтовариства вугілля та сталі (ЄСВС) на початку становлення ЄС. Угода про заснування ЄСВС була підписана в Парижі в 1951 році. Крім того термін "наднаціональність" був юридично закріплений в Паризькому договорі: "Члени вищого органу влади повністю незалежні у здійсненні своїх встановлених цілей, загально визначених в інтересах угоди, їх функції здійснюються в спільних інтересах асоціації. Виконуючи свої обов'язки, вони не повинні спиратися на інтереси інших суб'єктів і не виконують вказівок будь-якого уряду чи органу. Вони повинні утримуватися від будь-яких дій, несумісних із наднаціональним характером функцій. Кожна держава-член зобов'язується поважати наднаціональний характер діяльності вищих членів Європейського Союзу не порушувати та не перешкоджати виконанню рішень" [13].

На думку В. Василенка європейські співтовариства характеризуються наднаціональністю. Серед рис наднаціональності В. Василенко виділяє наступне:

"-володіння виключною компетенцією установ співтовариства у сферах, визначених в установчих актах, які раніше належали до суверенної прерогативи держав-членів;

- правоздатність головного представницького органу співтовариств, в якому держави-члени мають кількість голосів, розширюючи свої повноваження;

- компетенція співтовариства, діючи в межах своїх повноважень, зобов'язує своїх членів без їх згоди та проти їх згоди, приймаючи обов'язкові рішення більшістю голосів; " [18, с. 70].

Три вище вказаних ознаки досконало відображають пріоритет європейського права над національним правом. Насамперед ,це обов'язковість виконання рішень установ співтовариства незалежно від того був голос держави-члена за чи проти. За компетенцією установ також закріплюється вища юридична сила нормативно-правових актів співтовариства. Система європейського права має домінуюче становище в застосуванні правових норм. Положення за яким діє ЄС, є досконалим та найбільш гуманним і справедливим по відношенню до права індивіда, це закріплено в багатьох статтях, за якими функціонує співтовариство та держави-члени.Крім того, більшість статей Договору про заснування співтовариства застосовується в світі для всіх суб'єктів на міжнародній арені, незалежно ,від того, є вони державами-членами чи ні.

Щодо наступних ознак європейського співтовариства за працею науковця, виділяють такі:

"-право установ співтовариства, діючи у відповідних сферах своєї компетенції, укладати від імені співтовариства угоди з третіми країнами, які несуть обов'язковість для держав-членів;

-право організації, діючи в межах відповідної сфери своєї компетенції, зобов'язати та уповноважити своїми правилами та міжнародними угодами фізичні та юридичні особи або органи держав-членів безпосередньо без перетворення цих нормативних актів та міжнародних угод у національне законодавство;

- уповноваження представницьких органів співтовариства тобто постанови, складені від імені міжнародних органів, можуть бути обов'язковими законами держав-членів через ратифікацію їх до національного законодавства"[18,с.76].

Вагомим прикладом, який характеризує наднаціональність у всіх її характерних рисах, є саме Європейський Союз. Наднаціональність організації характеризується якістю міжнародної організації, обумовленою її цілями, функціями та повноваженнями, делегованими їй державами-членами. Принцип верховенства права ЄС зумовлює характеристику наднаціональності. Відповідно до нього будь-яка правова норма Союзу незалежно від її форми, має вищу юридичну дію для національного законодавства держав-членів, незалежно від її закріплення в національному законодавстві. Ця ознака зображує першість права ЄС над національним правом.

Основними рисами наднаціональності для Європейського Союзу є:

- певна незалежність організації або її органів від держав-членів;
- наявність повноважень приймати рішення більшістю голосів;
- обов'язкове виконання цих рішень;
- автономія органу організації;
- безпосередня дія рішень для фізичних та юридичних осіб держав-членів;
- відсутність вільного права вступу та виходу до організації;
- позбавлення права на його розпуск за бажанням держав-членів.

Наднаціональність у діяльності інтеграційного співтовариства - це обсяг повноважень інституцій інтеграційного співтовариства, як визначено в установчих угодах, приймати рішення, що є обов'язковими для держав-членів, відповідно до процедури, встановленої в установчих угодах. Наднаціональність не можна вважати різновидом влади, незалежної від держав. Вона завжди служить інтересам держав, оскільки саме вони встановлюють мету та завдання інтеграції, тобто саме суверенітет створює наднаціональність. В даному випадку наднаціональність ЄС зумовлена його суверенітетом та домінуючим становищем на міжнародній арені [6].

Ступінь наднаціональності та її вплив на будь-яке інтеграційне співтовариство завжди буде під контролем союзу, через відповідність, становище держав-членів щодо взаємної співпраці та існування. Тому наднаціональність можна розглядати як спосіб організації співпраці, контролю правопорядку між суверенними державами- членами в єдиній системі. В Європейському Союзі саме питання про рівень наднаціональності у процесі прийняття рішень інституціями викликає найбільші розбіжності між державами-членами, що збільшуються за рахунок нових держав –членів та розширенням Союзу, таким чином зв'являється проблема нерівності. Однак принцип суверенної рівності застосовується і в інтеграційному співтоваристві, що закріплено в п. 2 ст. 4 Договору про Європейський Союз із змінами, внесеними Лісабонським договором. Зростаюча проблема нерівності держав- членів Союзу ускладнюється дотриманням принципу суверенної рівності, який є спірним питанням у досягненні балансу компетенцій між Союзом та державами-членами. Вирішенням цього є наддержавний вплив та верховенство права ЄС, що закріплює єдині обов'язкові принципи, норми і правила [27].

2.2. Вплив права ЄС на національні правові системи держав - членів

Характерна особливість права ЄС виходить з його утворення ,в результаті поєднання міжнародного та внутрішньодержавного національного права.

Поєднавши певні принципи, джерела, норми, інститути було утворено самостійну особливу систему права. Наднаціональність ЄС зумовлює його значний вплив на правові системи держав-членів через такі ознаки:

- Пряма дія права ЄС в національному праві держав-членів.

Принцип прямої дії забезпечує захист всіх прав , що гарантовані

нормами права ЄС шляхом подання позовів , також наділяє всіма суб'єктивними правами та обов'язками всіх держав- членів ,фізичних та юридичних осіб.

- Інтеграційність ЄС закріплює уніфіковані правила поведінки для всіх держав-членів ,фізичних та юридичних осіб, що перебувають під юрисдикцією ЄС.

- Умови вступу підвищують розвиток держав- членів за рахунок правових, економічних, соціальних національних систем країн, які вступили або тільки прагнуть вступити до ЄС.

Вплив на національні правові системи держав -членів та третіх країни насамперед здійснюється через міжнародні договори про співпрацю, угоди про асоціацію(передумови вступу),що містять зобов'язання щодо відповідності національного законодавства з нормами права ЄС, слугують цілям інтеграції [11]. Основою діяльності правової системи ЄС є його установчі договори ,що закріплюють всі можливі риси впливу та залучення відповідних норм до держав-членів. Значний вплив на правові системи зумовлюють вимоги до членства ЄС. На своєму шляху до інтеграції, ЄС розвиває та підвищує рівень країни до досконалішого. Гарним прикладом позитивного впливу є вступ Польщі до ЄС .Ефективні економічні, соціальні, політичні реформи призвели до значного підйому країни. Зростає також її рівень на світовій арені як потужного міжнародного актора. Більшість науковців вважають, що основою такого зростання рівня країни є її членство в ЄС ,адже 2004 рік став вирішальним та переломним для Польщі. Під час опитування населення щодо інтеграції Республіки Польщі до ЄС було 75 відсотків поляків за членство і лише 25 проти, потім протягом 4 років за даними опитування лише 5 відсотків поляків були не задоволені перебуванням країни в ЄС. Стрімкому розвитку польської економіки слугувала фінансова допомога ЄС (кредити, інвестиції) на початку інтернаціоналізації країни до єдиного європейського ринку [21].

Вступ Польщі до Шенгенської зони, надав можливість вільного пересування, праці та навчання в країнах ЄС. Відкритість кордонів дала змогу підвищити рівень туризму в країні, роль держави на міжнародній арені, покращилась ситуація на польському ринку праці. Показником розвитку польської економіки є зростання рівня життя населення. Членство Польщі в ЄС підвищило прибутковість від продукції в сільському господарстві, стан землевласників. За рахунок Союзу у Польщі було створено і на сьогодні створюється чимало інвестиційних планів у будівництві і реконструкції автострад, місцевих доріг та залізниць. З бюджету ЄС Польща отримує значно більше коштів, аніж робить внеску до нього. Державам-членам гарантується енергетична безпека. Головною характеристикою членства можна виділити те що, держава-член може впливати на політичні та економічні процеси, пов'язані з безпекою на території ЄС та Європи. Це безпосередньо підвищує статус та визнання країни європейськими і неєвропейськими державами, міжнародними організаціями. До входження країни до ЄС були політичні міжусобиці та певні непорозуміння на ринку праці, але все ж Польщу можна розглядати як позитивний результат впливу ЄС на правову, економічну та соціальну систему, що в результаті підвищило рівень розвитку країни та її місце в світі[22].

Влив ЄС на національні правові системи можна розглядати і з негативної точки зору на прикладі Великої Британії. На самому початку ціль входження держави до Європейського економічного співтовариства не задовольнила більшість населення. Внутрішньою умовою держави був подальший розгляд вигідних умов перебування країни в ЄС. Велика кількість противників відстоювала вихід з союзу або зміну умов договору. Це питання поставало на референдумі і більшістю позицій партій на референдумі було прийнято рішення про його невідповідність та зміну статусу Великої Британії в ЄС, що згодом

послугувало виходом і закріпленням так званого Брекситу. Причинами виходу саме слугували негативні наслідки членства, вплив на національний розвиток та внутрішнє становище держави [23].

Щодо негативного можна виокремити:

1.Серія економічних та фінансових реформ, які призвели до підвищення цін та загального зростання вартості життя та виробництва.

2.Вступ в ЄС зумовив втручання у політико-правову систему, що було необхідним у такій тісній економічній взаємодії.

3. Шенгенська зона, що привабила багато імігрантів та не дала можливість контролювати кордони.

4. Міграційна політика Сполученого Королівства стала однією з головних жертв європейської політики відкритих кордонів, оскільки саме там багато працівників-мігрантів прагнуть до ЄС.

5. Незліченні закони та нормативні акти стали перешкодою для розвитку бізнесу і прийняття найважливіших рішень всередині ЄС, що вимагає тривалої координації та згоди з усіма членами [24].

6. Внески держав-членів ЄС до бюджету Союзу неоднакові. Протягом багатьох років Великобританія, як одна з найрозвиненіших країн Європейського Союзу, зробила великий внесок, не маючи жодної відчутної вигоди.За кількістю коштів, що надходять до загальноєвропейської скарбниці, Великобританія посідає четверте місце після Німеччини, Франції та Італії.)

7.Великобританія - країна з багатими традиціями, які стали невід'ємною частиною британської політичної культури. Ось чому британці дуже обурені перспективою політичного об'єднання - вони не готові делегувати прийняття обов'язкових рішень керівництву ЄС.

8.Спільний ринок, який виглядав привабливим та перспективним двадцять-тридцять років тому, вже не такий цікавий. Після розпаду СРСР і закінчення холодної війни виникли нові ринки, раніше недоступні для західних країн.

9. Суди країн, які приєдналися до ЄС, приймають рішення на основі права Європейського Союзу, тоді як правові системи більшості країн Британської Співдружності базуються на англійському праві [25].

Можна виокремити те, що головним негативним фактором були гроші та контроль. Британці вже втомилися платити значні внески за членство в організації, яке поступово позбавляє їх та національний уряд контролю над усіма сферами життя. Можна також сказати, що вступ до Європейського Союзу поставив під загрозу національну ідентичність.

Вплив ЄС на національні правові системи держав-членів значний та має як позитивний так і негативний аспект, залежно від угод та умов, що були поставлені під час вступу. Європейський Союз становить єдину систему і прагне, щоб всі, насамперед, держави-члени, підпорядковували внутрішнє законодавство нормам європейського права.

ВИСНОВКИ

Відповідно до завдань дослідження можна сформулювати наступні висновки. Право Європейського Союзу є самостійною, незалежною, багатофункціональною правовою системою.

Право ЄС відрізняється від міжнародного права наступними критеріями:

1) міжнародне право регулює відносини співіснування та співробітництва, засновані на визнанні цілісності державного суверенітету, тоді як право ЄС закріплює інтеграційні відносини, засновані на наділенні інституцій ЄС суверенними повноваженнями, що є наслідком особливих відносин між ЄС та державами-членами;

2) різна правова спрямованість міжнародного права та права ЄС. Якщо перше є переважно договірним, то право ЄС, незважаючи на своє міжнародно-правове походження, значною мірою розробляється інституціями ЄС, акти яких є похідним або вторинним законодавством організації.

Неоднорідність внутрішньої структури правової системи ЄС закріплена в поняттях права Співтовариства та права ЄС, а також у поняттях первинного та похідного права ЄС, сформульованих західноєвропейською правовою доктриною. Європейський Союз має власну правову основу, яка враховує національні, територіальні та інші особливості держав-членів ЄС, а також особливості, що регулюють цілі створення та функціонування ЄС. Право ЄС набагато більш незалежне, ніж право інших міжнародних організацій, що дозволяє говорити про право ЄС як про окрему правову систему. Як ключовий інструмент для побудови інтеграції, він ефективно впроваджується у внутрішній правовий порядок держав-членів, переважно без участі самих держав у цьому процесі.

Наднаціональність права ЄС зумовлює особливий міжнародний порядок на світовій арені. Компетенція закріплена в установчих договорах ЄС.

Міжнародний правопорядок, у свою чергу, є системою відносин, що регулюються міжнародним правом між державами та іншими суб'єктами міжнародного права, тобто міждержавними відносинами. Таким чином джерела права ЄС встановлюють правовий порядок, який має ознаки внутрішнього правопорядку на основі міжнародного договору та "наднаціонального" впливу, використовуючи юридичну техніку, що міститься в міжнародному публічному праві.

Принципи права ЄС закріплюють головні ознаки та характеристику діяльності організації. Саме на них будується наддержавний характер організації. Принцип верховенства права означає, що правові норми, на яких ґрунтується право, мають вищу дію та перевагу над правилами держав-членів. Під цим принципом закріплюються всі договори, законодавчі акти ЄС (регламенти, директиви, постанови), всі рішення, винесені Судом ЄС. Вони мають вищий юридичний характер в порівнянні з нормами внутрішньодержавного права, закріплюють обов'язковість виконання державами-членами та тих, хто має будь-які відносини з ЄС або перебуває на території ЄС. Європейський Суд є гарантом відповідного виконання та дотримання цього принципу на території всіх держав-членів та застосування його в їх правових системах.

Принцип прямої дії найбільш доречно вказує на відмінність права ЄС від міжнародного. Як і принцип верховенства права він закріплений установчими договорами та має імперативну силу. Всі рішення, що виносяться Судом ЄС, є обов'язковими до виконання та відповідності національних правових систем держав-членів незалежно від того, приймали вони в цьому участь, ратифікували чи ні. На основі цього

принципу ґрунтується універсальна обов'язковість права ЄС, що можна визначити як його "наднаціональний" вплив.

В правовій системі ЄС виділяють окремі галузі, які безпосередньо відповідають за певну сферу діяльності. Таким є право економічної інтеграції: визначає порядок інтеграції, правила та принципи, направлені на захист та регулювання спільного ринку, руху товару, послуг, капіталу, робочої сили.

Слід підкреслити, що "наднаціональний" вплив на правове регулювання став нагальною потребою внаслідок інтеграції разом з міжурядовими діями координації співпраці між державами в процесі інтеграції. "Наднаціональний" характер співпраці доповнює міжурядовий. В процесі інтеграції міжнародні правові механізми координації та узгодження суверенних систем держав-членів інтеграції завжди будуть на першому місці. І лише тоді домовлені угоди реалізуються на основі наднаціонального впливу. Наднаціональність у процесі інтеграції спрямована на те, щоб досягти завдань та цілей інтеграції, незважаючи на опір окремих держав. Однак держави завжди мають можливість використовувати інші механізми для здійснення своєї суверенної волі. І законодавство Європейського Союзу як інтеграційний закон є дуже гнучким у цьому відношенні: існують механізми виключного та розширеного співробітництва, не кажучи вже про право виходу з Союзу. Отже, якщо ми говоримо про наднаціональність, перш за все необхідно усвідомити, що наднаціональність створюється суверенітетом. Наднаціональність в процесі інтеграції завжди відповідає інтересам держав, що дозволяє їм виробити своєрідне "спільне рішення", навіть якщо є держави, які з цим не згодні.

Іншими словами, суверенні держави створюють елементи наднаціональності в діяльності інститутів інтеграційного співтовариства (шляхом укладення міжнародних договорів або внесення поправок до існуючих міжнародних договорів) з метою досягнення своїх

національних інтересів. І оскільки національні інтереси різняться залежно від багатьох факторів, законодавча основа інтеграції не може бути стабільною і повинна відображати оптимальне співвідношення наднаціональних та міжурядових принципів, що відповідає певному етапу розвитку інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бесчасний В.М. Філонов В.П. Філонов О.В. Субботін В.М. Право Європейського Союзу : навч. посіб видання №2. Знання, 2011. 366с.
2. Петрова Р.А. Право Європейського Союзу: навч. посіб. виданн №3: Істина. 2010. 376с.
3. Муравйова В.І.: Право Європейського Союзу: підручн. Юрінком Інтер, 2011. 704с.
4. Вишнякова О.К. Право Європейського Союзу: підручн. Одеса: Фенікс, 2013. 883с.
5. Копійка В.В. Шинкаренко Т.І. Європейський союз: заснування і етапи становлення: навч. посіб.: Ін Юре 2001. 244с.
6. Опришко В.Ф. Омельченко А.В. Фастовець А.С. Право Європейського Союзу: підручн. для вищих навч. заклад.: КНЕУ 2002. 460с.
7. Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу: навч. посіб. 2006. 300с.
8. Довгань В.М. Європейський Парламент. Правовий статус і компетенція в системі органів Європейського Союзу: монографія: КНТ, 2007. 204с.
9. Європейський суд : електрон. ресурс URL <https://www.ukrinform.ua/tag-espl> (дата звернення 09.02.2021р.)
10. Правова база Європейського Союзу : електрон. ресурс URL <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html?locale=en> (дата звернення 11.02.2021р.)
11. Офіційний сайт Європейського Союзу : електрон. ресур. URL <https://europa.eu> (дата звернення 25. 02.2021р.)
12. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з

- атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014р. №1678-VII URL <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1678-18> (дата звернення 01.03.2021р.)
13. Договір про заснування Європейської Спільноти(договір про заснування європейського економічного співтовариства) №994_017 URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення 01.03.2021 р.)
- 14.Хартія основних прав Європейського союзу 994_524 URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення 01.03.2021р.)
15. І.В.Яковюк Історія Європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу: випуск №14 монографія: Право,2013.208с.
16. В.І. Муравйов О.М.Шпакович О.М.Лисенко О.В.Святун Інституційне право Європейського Союзу :підруч. Ін.Юре,2015.312с.
17. Г.Друзенко С.Друзенко Договір про Європейський союз :консолід.версія в ред .Лісабонського Договору: ред.Лісабонського договору: Юрид.думка ,2010.301с.
18. І.В. Яковюк Правові основи інтеграції до ЄС:монографія Нац Юрид.академ. України ім.. Ярослава Мудрого .Київ 2013.760с.
19. І.В.Яковюк Правові основи європейської інтеграції та її вплив на держано-правовий розвиток України :автореф.дисер. д-ра юрид.наук:Харків 2014. 74с.
- 20.Європейський союз і Україна особливості взаємовідносин на сучасному етапі: видав. Оберіг Вип.№1 2016.106 с.
- 21.Є. Скотніцька-Іллясевич Видатки і вигоди членства Польщі в Європейському Союзі з суспільної перспективи :інозем.видання: 2008.148с.
22. Л. Шевченко Ю. Сиротюк На шляху до Європейського союзу. Досвід Польщі : електронн. Підруч.

- http://osf.org.ua/data/blog_dwnl/maket_POLAND.pdf Переклад. Київ 2006.150с. (дата звернення 12.03.2021р.)
23. Understanding Brexit: A Concise Introduction. Policy Press. , Oliver T <https://www.amazon.com/Understanding-Brexit-Introduction-Tim-Oliver/dp/1447346394> (дата звернення 21.03.2021р.)
24. European press's weary resignation to EU summit failure. British Broadcasting Corporation. 24 November 2012. <http://wikipedia.ua.nina.az/wiki/Brexit> (дата звернення 20.01.2021р.)
25. The Conservative Party Manifesto 2015. Conservative Party. с. 30 <https://www.bbc.com/news/election-2015-32302062> (дата звернення 20.01.2021р.)
26. І. Кравчук М. Парапан Гармонізація національних правових систем з правом ЄС: вид.дім Слово 2005. 288с.
27. П. Бирюков Европейское право до и после Лиссабонского договора: підруч.: інозем.ресурс М.2009.481с.
28. Ю.А.М. Борко Маастрихтський договір труднощі ратифікації, пошуки рішень , перспективи: доповідь Інстит. Європи: 1999.673с.
29. В.М. Довгань Європейський Парламент –правовий статус і компетенція в системі органів Європейського Союзу: монографія: Київ 2007.204р.
30. В. Кернез Вступ до права Європейського Союзу : навч. посіб. переклад з англ.: Знання 2002.381с.
31. Г. Друзденко С. Друзденко Конституційні акти Європейського Союзу : переклад. за ред. К.І.С.: 2010. 96 с
32. А.В. Тюшка Договір про Конституцію для Європи: монографія: Юрид. природ. 2007р. 228с.
33. Угода про асоціацію Україна-ЄС : Електронний ресурс : URL <https://eu-ua.kmu.gov.ua/uhoda-pro-asotsiatsiiu> (дата звернення 19.03.2021р.)

34. Порядок денний асоціації Україна-ЄС :Електронний ресурс :
URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_990#Text (дата
звернення 23.03.2021р.)
35. Договір стосовно реалізації Шенгенської угоди між урядами
держав економічного союзу Бенілюкс Федеративною
Республікою Німеччина та Французькою Республікою:
Електронний ресурс : URL.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_005#Text (дата звернення
23.03.2021р.)